

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-16>

УДК 338.45

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА НАПРЯМИ СПРИЯННЯ ЙОГО РОЗВИТКУ

ESSENCE OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND DIRECTIONS FOR ITS PROMOTION

Пісецька Тетяна Вікторівна

аспірантка,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4605-2880>

Pisetska Tetiana

Kyiv National Taras Shevchenko University

У статті розглянуті зарубіжні та вітчизняні підходи до визначення поняття соціального підприємництва, надано авторське визначення, наведено головні ознаки, які в сукупності характеризують соціальне підприємство та вирізняють його від інших видів соціально-економічної діяльності, запропоновано шляхи активізації розвитку соціального підприємництва в Україні, згруповану за суб'єктивним складом. В умовах глобальних проблем та проблеми війни в Україні, соціальне підприємство виступає як важливий інструмент для створення сталого та інклюзивного розвитку суспільства, соціальні підприємці відіграють ключову роль у наданні підтримки постраждалим, створенні нових робочих місць та сприянні відновленню економіки. Ця стаття окреслює поняття соціального підприємництва для подальших наукових розвідок в цьому напрямку.

Ключові слова: соціальне підприємство (СП), соціальна відповідальність, ветеранський бізнес, ветеранське підприємництво, вирішення соціальних проблем, соціальна місія, інклюзивний розвиток, сталий розвиток.

In the modern world, challenges in the economic, social, and ecological spheres are escalating sharply, demanding immediate exploration of effective solutions. Natural disasters, global warming, economic inequality, poverty, deteriorating public health, growing social needs, and unstable business development are just some of the pressing challenges facing humanity. In addition to these global challenges, Ukraine faces significant difficulties due to the war with the Russian Federation. The conflict has led to substantial socio-economic upheaval, including internal displacement of populations, infrastructure destruction, job losses, and increased social needs. Since the onset of full-scale invasion, shelling has affected both military personnel and civilians, resulting in a significant number of irreversible injuries. These injuries often lead to partial or complete disability, thereby affecting the employability of those affected. The article examines foreign and domestic approaches to the definition of the concept of social entrepreneurship, provides an author's definition, lists the main features that in aggregate characterize a social enterprise and distinguish it from other types of socio-economic activity, and suggests ways to activate the development of social entrepreneurship in Ukraine. In the context of global challenges and the conflict in Ukraine, social entrepreneurship emerges as a crucial tool for fostering sustainable and inclusive societal development. Social entrepreneurs play a pivotal role in providing support to those affected, creating new employment opportunities, and contributing to economic recovery. This article delineates the concept of social entrepreneurship for further scholarly inquiry in this field. Social entrepreneurship is an activity that combines economic efficiency with social responsibility, aiming to address social issues through innovative approaches and business models. Through social entrepreneurship, enterprises can achieve financial sustainability while also creating significant social impact, thus contributing to improving the quality of life across various segments of the population.

Keywords: social enterprise (SE), social responsibility, veteran business, veteran entrepreneurship, solving social problems, social mission, inclusive development, sustainable development.

Постановка проблеми. В сучасному світі різко збільшуються проблеми в економічній, соціальній та екологічній сферах, які вимагають негайного пошуку ефективних шляхів їх вирішення. Природні катастрофи, глобальне

потепління, економічна нерівність, бідність, погіршення стану здоров'я населення, його зростаючі соціальні потреби та нестійкий розвиток підприємств – це лише деякі з актуальних викликів, що постають перед людством.

Окрім глобальних викликів, Україна додатково зазнає значних труднощів унаслідок війни з російською федерацією. Війна призвела до значних соціально-економічних потрясінь, включаючи внутрішнє переміщення населення, руйнування інфраструктури, втрату робочих місць та зростання соціальних потреб. З початку повномасштабного вторгнення обстріли вражають як військових, так і цивільних осіб, спричиняючи значну кількість травм, що мають безповоротний характер. Ці травми часто призводять до часткової або повної втрати працездатності, внаслідок чого постраждалі отримують статус інвалідності.

У сучасних умовах ця тема набуває надзвичайної актуальності для України. Не лише військові дії та проблеми внутрішньо переміщених осіб (ВПО), але також інші соціальні виклики, включаючи питання ветеранського та інклюзивного бізнесу, створюють додаткові стимули для активізації соціальних ініціатив. Лише за офіційними даними, з початку 2014 року, в Україні зареєстровано більше 4,9 мільйонів внутрішньо переміщених осіб, 3,5 мільйони з яких перемістилися після 2022 року [1]. Це особи, які потребують допомоги з боку держави та суспільства. Соціальне підприємництво може виявитися ефективною формою надання такої допомоги. Порівняно з традиційною благодійністю, соціальні підприємства є сталими бізнес-механізмами, які мають значно більший вплив на наявні проблеми та дають змогу більш ефективно розподіляти фінансові ресурси.

Соціальне підприємництво – це діяльність, яка поєднує в собі економічну ефективність і соціальну відповідальність, орієнтуючись на вирішення соціальних проблем через інноваційні підходи та бізнес-моделі. Завдяки соціальному підприємництву, підприємства можуть одночасно досягати фінансової стійкості та значного соціального впливу, що сприяє покращенню якості життя різних верств населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у розробку та аналіз проблем, які пов'язаних з розвитком соціального підприємництва здійснили вчені С. Алворд, Г. Діс, Б. Д. Рейтон, Дж. Майр, І. Марті, М. Маклін, А. Передо, Р. Спір, Роджер Л. Мартін і Саллі Осберг та інші. Серед українських вчених, які досліджують проблеми соціального підприємництва та аспекти соціальної відповідальності підприємств, можна відзначити Шапошникова К. С., Покатаєва О. В.,

Дуку А. П. [2], Грішнову О. [3], Наумову М. [4], Свинчук А. А., Корнецький А. О., Гончарова М. А., Назарук В. Я., Гусак Н. Є., Туманова А. А. [5], Удодову В., Кіреєву О. [6], Шаповал В., Андрущенко А. І., Рябця Й. М. [7], Лункіна Т. [14].

Беручи до уваги наявний науковий доробок з цієї проблематики, слід констатувати, що дефініція соціального підприємництва не має загальноприйнятого визначення в світовій та вітчизняній науці, що обумовлює необхідність подальших досліджень.

Невирішені частини проблеми. В Україні немає законодавчого регулювання діяльності соціального підприємництва. Також немає визначення поняття соціального підприємництва на законодавчому рівні. Це в свою чергу проявляється в недостатній фінансовій підтримці та обмеженому доступі до ресурсів, що ускладнює ефективну реалізацію соціальних місій та розвиток соціальних підприємств.

Метою статті є з'ясування сутності поняття соціального підприємництва, дослідження його ознак та характеристик, окреслення пропозицій та шляхів активізації розвитку соціального підприємництва в Україні.

Методи дослідження. Методологія включає аналіз наукових джерел, систематизацію і узагальнення теоретичних підходів до поняття соціального підприємництва, а також аналіз емпіричних даних з різних джерел, включаючи статистичні дані, звіти та інші документи. Дослідження базується на засадах системного та інтердисциплінарного підходу, що дає змогу з'ясувати сутність та роль соціального підприємництва у процесах соціально-економічного розвитку суспільства.

Виклад основних результатів дослідження. Соціальне підприємництво розглядають як інноваційну діяльність бізнесу або навіть революцію у сфері неприбуткової діяльності. Революційним називають його тому, що це явище надає неприбутковим організаціям можливість самостійно забезпечувати собі ресурси для функціонування, уникнувши банкрутства чи ліквідації. Соціальне підприємництво також не виключає генерацію прибутку, проте його пріоритети та місія відрізняються. Для таких підприємств на першому місці стоїть вирішення соціальних проблем або створення соціальної цінності для допомоги суспільству. Для досягнення цих цілей використовуються ефективні бізнес-моделі, які забезпечують сталий розвиток підприємства.

В Україні концепція «соціального підприємництва» все ще не дуже розповсюджена, що

часто породжує непорозуміння та викликає плутанину між соціальним підприємництвом та соціальною відповідальністю бізнесу як в наукових дослідженнях, так і в практиці бізнесу. Також варто зазначити, що немає загальноприйнятого визначення цієї категорії в світі, але більшість визначень акцентує на бізнесових механізмах вирішення соціальних проблем, формуванні спільнот та взаємодопомозі. Більше того, соціальне підприємство є мультидисциплінарною темою для досліджень, оскільки включає не лише економічні, а й моральні, етичні, соціально-правові та психологічні аспекти.

Однак, незважаючи на зростаючий інтерес до соціального підприємництва, все ще існує нестача ясності і згоди щодо концепції та визначення соціального підприємництва [8]. Соціальне підприємство є динамічним полем, де індивіди прагнуть вирішувати соціальні проблеми за допомогою інноваційних рішень, враховуючи підприємницькі практики.

Вважаємо за необхідне сформулювати чітке визначення соціального підприємства, яке б сприяло як науковому розумінню цього явища, так і впровадженню законодавчого регулювання, що охоплює поняття, статус, характеристики та форми діяльності соціальних підприємств. Наводимо порівняльний аналіз різних визначень поняття «соціального підприємництва» відображено у табл. 1.

Поняття соціального підприємництва визначається через сукупність його ключових ознак. Проведений аналіз вітчизняної літератури свідчить про відсутність єдності у визначенні характерних рис суб'єктів соціального підприємства. Узагальнення результатів досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців створюють можливості виокремити такі специфічні риси соціального підприємства:

1. Соціальна місія є пріоритетною.
2. Особливості бізнесового планування має на меті потрібний результат діяльності (PPP – Profit, People, Planet).
3. Поєднання найкращих практик традиційного підприємництва та соціальної місії.
4. Інноваційна діяльність – характеризується впровадженням нових, творчих підходів для вирішення соціальних проблем. Інновації можуть проявлятися як у продуктах та послугах, так і в бізнес-моделях та організаційних структурах.
5. Це етичний бізнес, який діє відповідно до етичних стандартів, орієнтуючись на спра-

ведливість, прозорість та відповідальність перед суспільством.

6. Демократичне управління підприємством.

7. Прозорість діяльності та публічна звітність.

8. Може провадити діяльність у будь-якій організаційно-правовій формі, яка передбачена чинним законодавством України.

9. Доступ до безповоротних грантових коштів та пільгового фінансування.

10. Фінансова самостійність СП – визначається його здатністю генерувати достатній прибуток для забезпечення власної діяльності та досягнення соціальних цілей без постійної залежності від зовнішніх джерел фінансування.

11. Прибуток реінвестується в розширення діяльності та / або спрямовується на досягнення соціальних цілей.

12. Команда – більш стабільні та вмотивовані, ніж в традиційному підприємстві.

На основі проведеного аналізу визначень категорії «соціальне підприємство», виділення його ознак, пропонуємо таке визначення: *соціальне підприємство – це форма господарської діяльності, спрямована на досягнення соціальних цілей та підвищення добробуту населення, яка використовує підприємницькі та інноваційні методи та поєднує соціальну, економічну та екологічну складові.* При цьому поєднання найкращих практик традиційного підприємництва з соціальною місією, а також демократичне управління підприємством є обов'язковими складовими. Соціальні підприємства мають на меті досягнення потрібного результату діяльності (PPP – Profit, People, Planet), тобто генерування прибутку, досягнення соціальних цілей, а також збереження природних ресурсів. Вони можуть здійснювати свою діяльність у будь-якій організаційно-правовій формі, що передбачена чинним законодавством України. Соціальні підприємства також мають доступ до безповоротних грантових коштів та пільгового фінансування, а отриманий прибуток реінвестують у розширення діяльності та/ або спрямовують на досягнення соціальних цілей.

Організаційно-правової форми «соціальне підприємство» в українському законодавстві не існує. Існує думка, що відсутність законодавчого визначення і регулювання має своєю перевагою вибір тієї організаційно-правової форми, яка оптимально підходить до певного виду бізнесу і мінімізації податків.

Таблиця 1

№	Автор	Визначення, яке пропонує автор/автори
1	2	3
1.	Onileowo, Temitope Teniola, Farrah Merlinda Muharam, Mohd Khairuddin Ramily.	Соціальні підприємці – це особи чи організації, які використовують принципи підприємництва для розробки інноваційних рішень соціальних проблем для створення соціальної цінності [9].
2.	Мейр Дж. (Mair J.) і Марті І. (Marty I.)	Соціальне підприємництво – широкий процес, який включає в себе комбінацію ресурсів для створення можливостей прискорення соціальних змін та/або задоволення соціальних потреб. Соціальне підприємництво – інноваційна модель надання продуктів та послуг, спрямованих на задоволення базових потреб (прав), що залишилися поза увагою політичних та економічних інституцій [10].
	Quaye, Daniel, and Isaac Mensah	Соціальне підприємництво є агентом змін, приймаючи підприємницькі стратегії, щоб пропонувати системні рішення соціальних та екологічних проблем [11].
3.	А. Передо і М. Маклін	Соціальне підприємництво здійснюється, коли індивід та організація прагнуть створити соціальну цінність новим або вже добре відомим способом. Важливо підкреслити, що соціальне підприємництво віддає перевагу створенню саме соціальних цінностей, а не економічних, що створюються іншими формами підприємництва. Соціальне підприємництво виявляється в тих ситуаціях, коли особа (або група осіб): 1) націлена на створення соціальної цінності; 2) показує масштаб розпізнання та використання можливостей створення соціальної цінності; 3) використовує інновації, починаючи від винаходу до адаптації новинки, створює та/або поширює соціальні цінності; 4) готова прийняти ризики вище середнього рівня у створенні та поширенні соціальної цінності; 5) незвично винахідлива в умовах недостатнього обсягу ресурсів, займаючись соціальним підприємництвом [12].
4.	Radovič-Markovič, Mirjana, Branko Živanovič.	Соціальні підприємці роблять внесок у реалізацію цілей сталого розвитку, працюючи над вирішенням соціальних проблем і заохочуючи виробництво нових форм суспільних цінностей. [13].
5.	Остін Дж., Стефен-сон Г., Вей-Скіллерн Дж.	Соціальне підприємництво – це інноваційна діяльність, орієнтована на створення соціальної вартості, яку можуть провадити неприбуткові, прибуткові організації та урядові установи [14].
6.	Борнштейн Д. (Bornstein D.) і Девіс С. (Davis S.)	Соціальне підприємництво передбачає процес, за допомогою якого громадяни створюють або трансформують установи для вирішення таких соціальних проблем, як бідність, неграмотність, деградація довкілля, порушення прав людини, корупція, з метою покращення життя багатьох людей [15].
7.	Uduji, Joseph Ikechukwu, Elda Nduka Okolo-Obasi, SImplice A. Asongu.	Соціальне підприємництво як і сталий розвиток в першу чергу акцентують увагу на поліпшенні якості життя, об'єднуючи увагу до екологічних та соціальних впливів [16].
8.	Ніколс А. (Nichols A.)	Соціальне підприємництво працює над інноваціями, які покликані покращити загальний рівень життя, і виникає на основі організацій, що ініціюють, впроваджують та сприяють позитивним змінам у суспільстві [17].
9.	Т. Лункіна	Соціальне підприємництво – вид бізнесу, основною метою якого є не отримання прибутку, а вирішення соціальних проблем суспільства (подолання бідності, захист прав людини, працевлаштування та підтримка соціально вразливих груп населення тощо) за рахунок прибутку чи частини від його відрахування на соціальні цілі [18].

Продовження Таблиці 1

1	2	3
10.	З. Галушка	Соціальне підприємництво ґрунтується на усвідомленні суб'єктом свого обов'язку перед суспільством, що виражається в розумінні його потреб як особисто цінних і пріоритетних над груповими. З. Галушка стверджує, що відмінність традиційного підприємництва від соціального полягає у безпосередньому сприянні соціального підприємництва позитивним змінам у суспільстві засобами, відмінними від традиційної благодійності [19].
11.	М. Наумова	Соціальне підприємництво – симбіоз соціальної, економічної та екологічної діяльності господарюючого суб'єкта (незалежно від організаційно-правової форми) із застосуванням підприємницького та інноваційного підходів в створенні соціальних цінностей, метою якого є вирішення соціальних проблем задля підвищення якості життя населення, що прописано у його статуті [4].

Джерело: складено автором

Проте ми не погоджуємось з такою думкою, адже в такому разі соціальне підприємство втрачає ті можливості, які воно може використовувати, маючи законодавче регулювання своєї діяльності. Недоліком відсутності регулювання є відсутність певних податкових пільг з боку держави для соціальних підприємств, що робить СП більш уразливими в конкуренції з традиційним бізнесом.

Було декілька спроб затвердити закон про соціальне підприємство, але всі вони були невдалими [24; 25]. Наразі громадські ініціативи активно просувають законодавче підґрунтя ветеранського руху та ветеранського бізнесу [26].

Відповідно до п.12 Висновку на проект Закону України «Про ветеранське підприємництво» Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України «Проектом пропонується доповнити ст. 42 Господарського кодексу України [27] (далі – ГК) ч. 2, відповідно до якої: «Соціальне підприємництво – це підприємництво з метою досягнення конкретних суспільно корисних матеріальних або нематеріальних результатів, спрямованих на вирішення соціальних та/або екологічних проблем окремих категорій осіб чи груп населення». Ця пропозиція не узгоджується з ч. 1 ст. 42 ГК, згідно з якою підприємництво – «це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку», тобто одержання прибутку є обов'язковою ознакою підприємництва. Зазначимо, що це зауваження стосується також визначення змісту терміну

«ветеранське соціальне підприємництво» у ст. 4 проекту [28].

Ми вважаємо, що ветеранський бізнес є різновидом або складовою соціального підприємництва, тому потрібно актуалізувати законодавчі ініціативи починаючи з соціального підприємництва і регулювати ветеранський бізнес в його складі. Окрім того, просування законодавства для ветеранського бізнесу без загального правового підґрунтя для соціального підприємництва може обмежити ефективність та узгодженість правового регулювання у цій сфері. Важливо спочатку створити всеосяжне законодавство про соціальне підприємництво, яке стане основою для більш спеціалізованих нормативних актів, включаючи ті, що стосуються ветеранського бізнесу, внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю і т. ін.

Враховуючи значний потенціал соціального підприємництва для вирішення соціально-економічних проблем та сприяння стійкому розвитку суспільства, особливо в під час повномасштабного вторгнення росії та повоєнного відновлення України, варто запропонувати шляхи активізації розвитку соціального підприємництва в Україні.

Ми пропонуємо комплексну класифікацію методів сприяння розвитку соціального підприємництва в Україні, згруповану за суб'єктом складом:

1. Держава:

1.1. Державне регулювання та підтримка:

- розробка і впровадження законодавчих актів, які визначають статус та діяльність соціальних підприємств;
- створення пільгових умов оподаткування для соціальних підприємств;

- надання державних грантів та субсидій для підтримки соціальних ініціатив;
- створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення іноземних інвесторів та міжнародних організацій для фінансування соціальних ініціатив.

1.2. Інформаційна підтримка:

- створення національного порталу для соціальних підприємств, де можна знайти інформацію про законодавство, гранти та фінансові можливості;

- підтримка медійних кампаній, які висвітлюють успішні приклади соціального підприємництва;

- забезпечення доступу до досліджень та аналітики у сфері соціального підприємництва;

1.3. Моніторинг та оцінка:

- впровадження системи моніторингу та оцінки ефективності соціальних підприємств;

- підготовка звітів та аналізів для інформування про стан та розвиток соціального підприємництва в Україні.

2. Освітні заклади, науково-дослідні установи та організації:

- проведення освітніх кампаній для популяризації ідеї соціального підприємництва;

- інтеграція навчальних програм з соціального підприємництва у вищі навчальні заклади та бізнес-школи;

- організація семінарів, тренінгів та конференцій для потенційних соціальних підприємців;

- проведення досліджень у сфері соціального підприємництва для виявлення ефективних моделей і стратегій розвитку;

- розробка методології оцінки соціального впливу діяльності підприємств;

- співпраця з міжнародними науковими установами для обміну знаннями та досвідом.

3. Бізнес та громадські організації, фінансові установи та інвестори:

- сприяння партнерству між соціальними підприємствами та бізнесом для спільних проєктів та ініціатив;

- залучення громадських організацій та волонтерів до підтримки соціальних підприємств;

- створення платформ для обміну досвідом та найкращими практиками між соціальними підприємцями;

- організація регулярних форумів та конференцій, що будуть об'єднувати представників соціального підприємництва для обговорення ключових тем, обміну ідеями та співпраці, проводити бізнес-зустрічі, ярмарки та виставки;

- створення спеціальних фондів та венчурних капіталів для фінансування соціальних підприємств;

- залучення іноземних інвесторів та міжнародних організацій для фінансування соціальних ініціатив.

Вважаємо, що представникам громадськості, учасникам наукового процесу та бізнесу необхідно долучатися до обговорення візії в сфері розвитку соціального підприємництва та визначати перспективні напрямки, стратегічні цілі та інноваційні методи, спрямовані на стимулювання його ефективного розвитку та вирішення складних соціальних проблем.

Політики, практики та вчені можуть використовувати рекомендації дослідження для розробки правових рамок та просування соціального підприємництва та сталого розвитку.

Висновки. Підсумовуючи, слід відзначити, що соціальне підприємництво відіграє важливу роль у вирішенні складних соціальних проблем, є стимулом для розвитку бізнесу, сприяє інноваційному розвитку та є важливим фактором у накопиченні соціального капіталу, що зміцнює віру та взаємодію у сучасному суспільстві. Соціальне підприємництво, завдяки своїй гнучкості та підприємницькому підходу може швидко та ефективно сприяти розв'язанню соціальних проблем там, де держава зазнає обмежень у своїй діяльності через плановість та масштабність державного апарату. Здійснюючи важливі функції у сфері економіки, соціальне підприємництво має потенціал стати вагомим інструментом підвищення рівня свідомості та формування громадянського суспільства. План розвитку соціального підприємництва визначає ключові напрямки та конкретні кроки для сприяння його зростанню, розвитку і стабільності в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23612.html>
2. Шапошников К. С., Покатаєва О. В., Дука А. П. Державне регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці: актуальні проблеми сьогодення. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 3. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-03-09>

3. Грішнова О. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, значення, стратегічні напрями розвитку в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2010. № 7. С. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2010_7_3
4. Наумова М. Сутність соціального підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку суспільства. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 4. С. 34–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2014_4_7
5. Свинчук А. А., Корнецький А. О., Гончарова М. А., Назарук В. Я., Гусак Н. Є., Туманова А. А. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник. Київ : ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.
6. Кіреєва О. Б. Соціальне підприємництво як інструмент соціальної політики. *Актуальні проблеми державного управління та місцевого самоврядування: зб. наук. пр.* Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2010. Вип. 3 (6). URL: [http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11kobdsp.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11kobdsp.pdf)
7. Андрущенко А. І., Рябець І. М. Соціальне підприємництво як інноваційний механізм підвищення якості життя найбільш уразливих прошарків населення. *Socioprosper: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2017. № 1. С. 12–16.
8. Onwuka E., Ugwu, K. E., Itoya, J., & Okeke, N. M. (2015). Investigating the relationship between entrepreneurship development and poverty reduction in rural communities in Edo State, Nigeria. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 3, 112–120. URL: http://www.researchgate.net/profile/Ebele_Onwuka2/publication/282443028_Investigating_The_Relationship_Between_Entrepreneurship_Development_And_Poverty_Reduction_In_Rural_Communities_In_Edo_State_Nigeria/links/561031d508ae0fc513f0d698.pdf
9. Onileowo, T. T., Muharam, F. M., & Ramily, M. K. (2022). Financial structure and business development in Southwest Nigeria. *Journal of Hunan University Natural Sciences*, 49(10), 197–203. DOI: <https://doi.org/10.55463/issn.1674-2974.49.10.21>
10. Mair, J., & Marti, I. (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. Vol. 41, 36–44.
11. Quaye, D., & Mensah, I. (2019). Marketing innovation and sustainable competitive advantage of manufacturing SMEs in Ghana. *Management Decision*, 57(7), 1535–1553. DOI: <https://doi.org/10.1108/MD-08-2017-0784>
12. Peredo, A. M., & McLean, M. (2006). Social entrepreneurship: A critical review of the concept. *Journal of World Business*, 41(1), 56–65.
13. Radović-Marković, M., & Živanović, B. (2019). Fostering green entrepreneurship and women's empowerment through education and banks' investments in tourism: Evidence from Serbia. *Sustainability (Switzerland)*, 11(23). DOI: <https://doi.org/10.3390/su11236826>
14. Austin J. E., Stevenson H. Wei-Skillern. (2006). Social and commercial entrepreneurship: The same, different or both? *Entrepreneurship Theory and Practice*. Vol. 30(1), p. 1–22.
15. Bornstein D., Davis S. (2010). *Social Entrepreneurship: What Everyone Needs to Know?* Oxford University Press. Kindle Edition, 2010. URL: <https://ebin.pub/social-entrepreneurship-what-everyone-needs-to-know-0195396332-9780195396331-0195396340-9780195396348.html>
16. Uduji, Joseph Ikechukwu, Elda Nduka Okolo-Obasi, and Simplice A. Asongu. (2021). "Oil Extraction in Nigeria's Ogoniland: The Role of Corporate Social Responsibility in Averting a Resurgence of Violence." *Resources Policy* 70 (November 2020). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101927>
17. Nicholls A. (2006). Playing the field: A new approach to the meaning of social entrepreneurship. *Social Enterprise Journal*. 2006. Vol. 2(1), pp. 1–5.
18. Лункіна Т. І. Соціальне підприємництво в Україні як сучасний тренд розвитку: особливості, фінансові аспекти. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 39. С. 297–303. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2020_39_51
19. Галушка З. І. Феномен соціального підприємництва: поняття та перспективи розвитку в Україні. *Вісник серія. Економіка*. Київ : ВПЦ «Київський національний університет». 2013. № 148. С. 17.
20. Grishnova, O., Cherkasov, A., & Brintseva, O. (2019) Transition to a new economy: transformation trends in the field of income and salary functions. *Problems and Perspectives in Management*, 17(2), 18–31. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.17\(2\).2019.02](https://doi.org/10.21511/ppm.17(2).2019.02)
21. Наумова М. О. Орієнтири державної політики стимулювання розвитку соціального підприємництва в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2022. № 2 (106). С. 84–88. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2022-2-12>
22. Грішнова О. А., Самолук Н. М., Рощик І. А. Визначення актуальних потреб учасників бойових дій (УБД) як основа їх ефективного соціального захисту. *Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць*. 2023. Випуск 1 (46). С. 56–66.
23. Грішнова О. А., Копилов Д. В. Особливості залучення та утримання персоналу в умовах війни та діджиталізації праці. *Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць*. Випуск 2 (47) (за ред. проф. Філюк Г. М.). Київ : ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ», 2023, Грудень. С. 35–48. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2023_47/zb47_04.pdf

24. Проект Закону «Про соціальні підприємства» № 2508 від 11.03.2013 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46025
25. Проект Закону «Про соціальні підприємства» № 2710 від 23.04.2015 р. / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903
26. Проект Закону «Про ветеранське підприємництво» № 10258. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186>
27. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 18–22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
28. Висновок на проект Закону України «Про ветеранське підприємництво» Головне науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України № 10258 від 13.11.2023 р. / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186>

REFERENCES:

1. Ministry of Social Policy of Ukraine. Available at: <https://www.msp.gov.ua/news/23612.html>
2. Shaposhnykov K. S., Pokataieva O. V., Duka A. P. (2022). Derzhavne rehulivannia rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva v natsionalnii ekonomitsi: aktualni problemy sohodennia [State regulation of social entrepreneurship development in the national economy: current issues of today]. *Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*. No. 3. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-03-09>
3. Hrishnova O. (2010). Sotsialna vidpovidalnist biznesu: sutnist, znachennia, stratehichni napriamy rozvytku v Ukraini [Business social responsibility: essence, significance, strategic development directions in Ukraine]. *Ukraine: aspects of labor*. No. 7. P. 3–8. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2010_7_3
4. Naumova M. (2014). Sutnist sotsialnoho pidpriemnytstva ta yoho rol u sotsialno-ekonomichnomu rozvytku suspilstva [Essence of social entrepreneurship and its role in socio-economic development of society]. *Ukraine: aspects of labor*. No. 4. P. 34–39. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2014_4_7
5. Svynchuk A. A., Kornetskyi A. O., Honcharova M. A., Nazaruk V. Ia., Husak N. Ie., Tumanova A. A. (2017). Sotsialne pidpriemnytstvo: vid idei do suspilnykh zmin. [Social entrepreneurship: from idea to societal changes.] Posibnyk. Kyiv : TOV «Pidpriemstvo «VI EN EI» Kyiv: LLC "Enterprise "VI EN EI", 188 p.
6. Kirieieva O. B. (2010). Sotsialne pidpriemnytstvo yak instrument sotsialnoi polityky [Social entrepreneurship as a tool of social policy]. *Actual problems of public administration and local self-government: coll. of scientific works*. Dnipro: DRIDU NADU. Issue 3 (6). Available at: [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11kobdsp.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11kobdsp.pdf)
7. Andrushchenko A. I., Riabets I. M. (2017). Sotsialne pidpriemnytstvo yak innovatsiinyi mekhanizm pidvyshchennia yakosti zhyttia naibilsh urazlyvykh prosharkiv naseleennia [Social entrepreneurship as an innovative mechanism for improving the quality of life of the most vulnerable population segments]. *Sociospace: interdisciplinary collection of scientific papers in sociology and social work*. No. 1. P. 12–16.
8. Onwuka E., Ugwu K. E., Itoya J., & Okeke N. M. (2015). Investigating the relationship between entrepreneurship development and poverty reduction in rural communities in Edo State, Nigeria. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 3, 112–120. Available at: http://www.researchgate.net/profile/Ebele_Onwuka2/publication/282443028_Investigating_The_Relationship_Between_Entrepreneurship_Development_And_Poverty_Reduction_In_Rural_Communities_In_Edo_State_Nigeria/links/561031d508ae0fc513f0d698.pdf
9. Onileowo T. T., Muharam F. M., & Ramily M. K. (2022). Financial structure and business development in Southwest Nigeria. *Journal of Hunan University Natural Sciences*, 49(10), 197–203. DOI: <https://doi.org/10.55463/issn.1674-2974.49.10.21>
10. Mair J., & Marti I. (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*, 41, 36–44.
11. Quaye D., & Mensah I. (2019). Marketing innovation and sustainable competitive advantage of manufacturing SMEs in Ghana. *Management Decision*, 57(7), 1535–1553. DOI: <https://doi.org/10.1108/MD-08-2017-0784>
12. Peredo A. M., & McLean M. (2006). Social entrepreneurship: A critical review of the concept. *Journal of World Business*, 41(1), 56–65.
13. Radović-Marković, M., & Živanović, B. (2019). Fostering green entrepreneurship and women's empowerment through education and banks' investments in tourism: Evidence from Serbia. *Sustainability (Switzerland)*, 11(23). DOI: <https://doi.org/10.3390/su11236826>
14. Austin J. E., Stevenson H. Wei-Skillern. (2006). Social and commercial entrepreneurship: The same, different or both? *Entrepreneurship Theory and Practice*. Vol. 30(1), p. 1–22.

15. Bornstein D., Davis S. (2010). *Social Entrepreneurship: What Everyone Needs to Know?* Oxford University Press. Kindle Edition, p. 1. Available at: <https://ebin.pub/social-entrepreneurship-what-everyone-needs-to-know-0195396332-9780195396331-0195396340-9780195396348.html>
16. Uduji, Joseph Ikechukwu, Elda Nduka Okolo-Obasi, and Simplice A. Asongu. (2021). "Oil Extraction in Nigeria's Ogoniland: The Role of Corporate Social Responsibility in Averting a Resurgence of Violence." *Resources Policy* 70 (November 2020). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101927>
17. Nicholls A. (2006). *Playing the field: A new approach to the meaning of social entrepreneurship*. *Social Enterprise Journal*. 2006. Vol. 2(1), pp. 1–5.
18. Lunkina T. I. (2020). Sotsialne pidpriemnytstvo v Ukraini yak suchasnyi trend rozvytku: osoblyvosti, finansovi aspekty [Social entrepreneurship in Ukraine as a modern trend of development: features, financial aspects]. *Market Infrastructure*. Issue 39. P. 297–303. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2020_39_51
19. Halushka Z. I. (2013). Fenomen sotsialnoho pidpriemnytstva: poniattia ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [The phenomenon of social entrepreneurship: concepts and development prospects in Ukraine]. *Bulletin series. Economics*. Kyiv: VPC "Kyiv National University" No. 148. P. 17.
20. Grishnova, O., Cherkasov, A., & Brintseva, O. (2019). Transition to a new economy: transformation trends in the field of income and salary functions. *Problems and Perspectives in Management*, 17(2), p. 18–31. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.17\(2\).2019.02](https://doi.org/10.21511/ppm.17(2).2019.02)
21. Naumova M. O. (2022). Oriientyry derzhavnoi polityky stymulivannia rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini [Guidelines of state policy to stimulate the development of social entrepreneurship in Ukraine.] *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*. Series "Economic Sciences". No 2 (106). P. 84–88. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2022-2-12>
22. Hrishnova O. A., Samoliuk N. M., Roshchik I. A. (2023). Vyznachennia aktualnykh potreb uchashnykh boiovykh dii (UBD) yak osnova yikh efektyvnoho sotsialnoho zakhystu. [Definition of the current needs of participants in military operations (PMOs) as the basis for their effective social protection]. *Theoretical and applied issues of economics*. Collection of scientific works. Issue 1 (46). P. 56–66.
23. Hrishnova O. A., Kopylov D. V. (2023). Osoblyvosti zaluchennia ta utrymanna personalu v umovakh viiny ta didzhytalizatsii pratsi [Features of personnel attraction and retention in conditions of war and digitalization of labor]. *Theoretical and applied issues of economics*. Collection of scientific works. Issue 2 (47) (edited by Prof. Filiuk H. M.) Kyiv: TOV "CP "COMPINT", December. P. 35–48. Available at: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2023_47/zb47_04.pdf
24. Proekt Zakonu «Pro sotsialni pidpriemstva» [Draft Law "On Social Enterprises"] No. 2508 dated 11.03.2013 / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46025
25. Proekt Zakonu «Pro sotsialni pidpriemstva» [Draft Law "On Social Enterprises"] No. 2710 dated 23.04.2015 / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903
26. Proekt Zakonu «Pro veteranske pidpriemnytstvo» [Draft Law "On Veteran Entrepreneurship"] No. 10258. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186>
27. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy [Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine] No. 436-IV dated 16.01.2003. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2003. No. 18–22. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
28. Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy «Pro veteranske pidpriemnytstvo» Holovne naukovo-ekspertnoho upravlinnia Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy [Conclusion on the Draft Law of Ukraine "On Veteran Entrepreneurship" from the Main Scientific-Expert Department of the Secretariat of the Verkhovna Rada of Ukraine] No. 10258 dated 13.11.2023 / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186>